संवादम् इमं पठत।

[ग्रीष्मावकाशे दौहित्राः दौहित्र्यः च मातामह्या सह केवलं संस्कृतेन वार्तालापं कुर्वन्ति। मातामही तेभ्यः संस्कृतभाषायाः विशेषान् कथयति।]

मातामही - अस्माकं बाल्यकाले दूरदर्शने एकात्मतायाः एकं गीतम् आसीत्। तद् गायामः -

एका चटका, अनेकाश्चटकाः।
धान्यम् अत्तुम् आयाताश्चटकाः॥

सुधेन्दुः - मातामही गतसमये त्वया चतुरस्य काकस्य कथागीतं श्रावितम्।

एकः काकः तृषापीडितः।
जलं न लभते दूरे दूरे॥

तत्र एकः काकः इति उक्तम्। अधुना अत्र एका चटका इति वदसि।

पृथा - आम्। तथा च 'एकं गीतम्' इत्यपि उक्तम्। तर्हि किमर्थम् अत्र एकः, एकम् इति भेदः ?

वेणुः - (चिन्तयित्वा) हं.. मया ज्ञातम्। यथा एकः बालः, एका बाला, एकं वनम्।

मातामही - बहु सम्यक् वेणो।

सुधेन्दुः - तर्हि एकः चषकः, एका लेखनी, एकं फेनकम्। अपि योग्यमेतत् ?

मातामही - बाढम्। सम्यक् अवगतं त्वया। इतोऽपि एकम् आङ्ग्ल-बालगीतं यूयं गायथ स्म। अपि स्मरथ?

द्वौ लघू हस्तौ तालिकावादनाय। द्वौ लघू पादौ गमनागमनाय।
द्वे लघू नेत्रे नभोदर्शनाय।...

पृथा - मातामहि, अवगतं मया। तथा च द्वौ-द्वे एतयोः भेदोऽपि ज्ञातः। यथा द्वौ पुरुषौ, द्वौ दीपौ।

वेणुः - द्वे फले, द्वे उद्याने।

सुधेन्दुः - महिलाद्वयं वा द्रोणीद्वयम् इति कथं वक्तव्यम् ?

मातामही - द्वे महिले द्वे द्रोण्यौ वा। इदानीमहं सङ्ख्याशृङ्खलां वदामि। कथयत किमेतत् ?
त्रयः तिस्रः त्रीणि। चत्वारः चतस्रः चत्वारि॥

सुधेन्दुः - (हसित्वा) मया अवगतम्। **त्रयः** वृक्षाः, **तिस्रः** मक्षिकाः, **त्रीणि** फलानि।...

पृथा - तिष्ठ रे। अग्रे अहं वदामि। **चत्वारः** मुनयः, **चतस्रः** धेनवः, **चत्वारि** वाहनानि।

मातामही - सुशोभनम्। चाणाक्षाः यूयम्।

वेणुः - इतः परं वयं एकतः चतुःपर्यन्तं सङ्ख्यारूपाणि पठामः।

मातामही - साधु। साधु।

एकतः चतुःपर्यन्तं सङ्ख्यारूपाणि

एक (नित्यम् एकवचनम्)				द्वि (नित्यं द्विवचनम्)		
पुं.	स्त्री.	नपुं.	विभक्तिः	पुं.	स्त्री.	नपुं.
एकः	एका	एकम्	प्रथमा	द्वौ	द्वे	द्वे
एकम्	एकाम्	एकम्	द्वितीया	द्वौ	द्वे	द्वे
एकेन	एकया	एकेन	तृतीया	द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्
एकस्मै	एकस्यै	एकस्मै	चतुर्थी	द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्
एकस्मात्	एकस्याः	एकस्मात्	पञ्चमी	द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्	द्वाभ्याम्
एकस्य	एकस्याः	एकस्य	षष्ठी	द्वयोः	द्वयोः	द्वयोः
एकस्मिन्	एकस्याम्	एकस्मिन्	सप्तमी	द्वयोः	द्वयोः	द्वयोः

त्रि (नित्यं बहुवचनम्)				चतुर् (नित्यं बहुवचनम्)		
पुं.	स्त्री.	नपुं.	विभक्तिः	पुं.	स्त्री.	नपुं.
त्रयः	तिस्रः	त्रीणि	प्रथमा	चत्वारः	चतस्रः	चत्वारि
त्रीन्	तिस्रः	त्रीणि	द्वितीया	चतुरः	चतस्रः	चत्वारि
त्रिभिः	तिसृभिः	त्रिभिः	तृतीया	चतुर्भिः	चतसृभिः	चतुर्भिः
त्रिभ्यः	तिसृभ्यः	त्रिभ्यः	चतुर्थी	चतुर्भ्यः	चतसृभ्यः	चतुर्भ्यः
त्रिभ्यः	तिसृभ्यः	त्रिभ्यः	पञ्चमी	चतुर्भ्यः	चतसृभ्यः	चतुर्भ्यः
त्रयाणाम्	तिसृणाम्	त्रयाणाम्	षष्ठी	चतुर्णाम्	चतसृणाम्	चतुर्णाम्
त्रिषु	तिसृषु	त्रिषु	सप्तमी	चतुर्षु	चतसृषु	चतुर्षु

सङ्ख्यारूपाणि लिखित्वा वाक्यानि पूरयत।

अ) _______ (४) महिलाभ्यः तण्डुलान् आनय।
आ) तेषु _______ (३) तरुषु खगाः नीडानि अरचयन्।
इ) _______ (१) कपेः टोपिका पतिता।
ई) एतासु _______ (२) कृती लिखन्तु।
उ) _______ (३) भुवनानां समूहः नाम त्रिभुवनम्।
ऊ) _______ (१) दासी सन्देशं कथितवती।
ए) तयोः _______ (२) परस्परमेलनं न आसीत्।
ऐ) _______ (१) नगरे सः वसति स्म।
ओ) _______ (२) अपि कवी काव्यम् अपठताम्।
औ) कथामेताम् _______ (४) छात्रेभ्यः कथय।
अं) अहं _______ (३) चौरान् अपश्यम्।
क) वयं _______ (४) गीतानि गायामः।
ख) सः _______ (४) वेदान् अधीतवान्।
ग) वयं _______ (२) नेत्राभ्यां पश्यामः।
घ) शिवः _______ (३) नेत्रैः पश्यति।

हसत नन्दत !

१) नीता – आचार्ये सा गौरी किमपि न करोति। आदिनं उपविश्य केवलं व्यर्थं समययापनं करोति।
शिक्षिका – अस्तु। किन्तु त्वं कथम् एतत् जानासि ?
नीता – अहं तु सर्वदा, तामेव पश्यामि खलु !

२) शिक्षिका – छात्राः, ह्यः भूतकालः पाठितः किल? अधुना मिहिके, भूतकालस्य एकम् उदाहरणं कथय।
मिहिका – आचार्ये, अहं तु ह्यः अनुपस्थिता आसम्।
शिक्षिका – उत्तमं मिहिके ! त्वया सम्यक् भूतकालः ज्ञातः !